

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 12 Sayı: 67 Yıl: 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Volume: 12 Issue: 67 Year: 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Doi Number:
http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3721

PİŞPEK ADININ OLUŞUMU FORMATION OF THE NAME PISHPEK

Bahattin GENÇAL*

Öz

XIX. yüzyılda Hokand Hanlığı tarafından 1825 yılında Çüy vadisinde inşa edilen Pişpek kalesinin daha sonraki yıllarda bu kalenin çevresindeki topraklara göçebe Kırgızların ve Rusların gelip yerleşmesiyle Bişkek şehrin temelini oluşturduğu ve şehrin eski kalesinin adının biraz değişmiş şekli olan Bişkek adının bu şehre ad olarak verildiği görülmektedir. Bu bağlamda makalede, bazı Çin Kaynaklarının Rusçaya ve Türkçeye tercüme ve Kaşgarlı Mahmud'un Divanü Lugat-it-Türk adlı eserinden başlanarak bu şehrin kuruluşuna kadar geçen süreçteki çeşitli dillerdeki bazı tarihi kaynaklarda şehrin varlığının bulunup bulunmadığı incelenmiştir. Bundan sonraki süreçte Rus tarihi kaynakları, Hokand Hanlığı zamanında yazılmış olan bazı Farsça tarihi kaynak eserler ve Kırgız dilince yazılmış olan bazı eserler yanında Tarih-i Reşidi gibi Türkistan bölgesine dair bilgi veren önemli kaynaklardan faydalanılarak Pişpek şehrinin varlığı ve adının ne manaya geldiği değerlendirilmeye çalışılmış, şehrin 1917 yılına kadarki tarihi hakkında genel anlamda bilgi verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Pişpek, Pişbek, Pişkek, Bişkek.

Abstract

In this article, the formation of the name Pishpek; the transformation of the name of the castle of Pishpek, which was built by the Hokand Khanate in the Chuy Valley in 1825, into the name of the city of Bishkek, will be examined. It is seen that after the arrival and settlement of the nomadic Kyrgyz and Russians to the lands around the fortress of Pişkek, a new city was formed and its name was given as Bişkek, which is a slightly changed form of the name of the old castle of the city. In this context, from translations of some Chinese sources into Russian and Turkish to the Divanü Lugat-it-Türk of Mahmud of Kashgar were examined whether the city existed before the 19th century or not. Besides, the sources of Russian history and Hokand Khanate, the contemporary Kyrgyz and Persian historical works, and Tarih-i Reşidi will be applied to elaborate the existence and the meaning of the name of the city of Bishkek until 1917.

Keyword: Pişpek, Pişbek, Pişkek, Bişkek.

* Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, bahattin25@hotmail.com.

Giriş

Bişkek şehri, günümüzde Kırgızistan Cumhuriyetinin ve Orta Asya'nın en önemli ilim, kültür, ticaret ve sanayi merkezlerinden biri olmakla beraber 1926 yılından günümüze kadar geçen zaman sürecinde Kırgız devletinin başkenti olma özelliğini muhafaza etmiştir. Bu şehrin toponim olarak neden Pişpek adını aldığı hakkında Rus ve Kırgız tarihçiler çeşitli görüşler beyan etmişlerse de Çarlık Rusya'sı zamanında Pişpek, daha sonra Frunze ve en son olarak şehrin Pişpek sözünün biraz daha değişmiş şekli olan Bişkek adını alması günümüzde dahi bu toponim üzerindeki ilmi tartışmaların devam etmesine neden olmuştur.

Bu bağlamda, araştırmada, bazı Çin Kaynaklarının Rusçaya ve Türkçeye tercüme ve Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lugat-it-Türk* adlı eserinden başlanarak bu şehrin kuruluşuna kadar geçen süreçte çeşitli dillerdeki bazı tarihi kaynaklarda şehrin hem eski hem de yeni adının varlığının bulunup bulunmadığı incelenmiştir. Makalede, çeşitli ilim adamları tarafından bu şehrin toponomisine dair ortaya atılan görüşlerle birlikte Rus tarihi kaynakları, Hokand Hanlığı zamanında yazılmış olan bazı Farsça tarihi kaynak eserler ve Kırgız dilinde yazılmış olan bazı eserler yanında *Tarih-i Reşidi* gibi Türkistan bölgesine dair bilgi veren en önemli kaynaklardan faydalanılarak Pişpek şehrinin eski adının varlığı, ne manaya geldiği değerlendirilmeye çalışılıp, şehrin 1917 yılına kadar ki tarihi hakkında genel anlamda bilgi verilecektir.

Tarihi Kaynaklarda Pişpek Şehri

Bişkek şehriyle alakalı yapılan araştırmalarda incelediğimiz en önemli kaynaklardan biri Kaşgarlı Mahmud'un *Divanü Lugat-it-Türk* adlı eseridir. Kaşgarlı'nın eserine baktığımızda özellikle Kaşgarlı'nın eserinde bize aktarmış olduğu Türk dünyası haritasında günümüzde Kırgızistan topraklarında yer alan Balasağun, Barskan ve Koçkorbaşı adlı şehirlerin yer aldığı fakat Pişpek şehrinin geçmişi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmadığı açıkça görülmektedir.

Bunun yanında Türkistan coğrafyasında yer alan şehirlere dair bize bilgi veren en önemli kaynaklardan biri Çin Kaynaklarının Rusçaya ve Türkçeye tercümeleridir. Bu bağlamda yazılmış olan eserlere baktığımızda bu alandaki en önemli eserlerden biri İakinf Biçurin tarafından Çince kaynaklardan faydalanılarak Rusça yazılan *Opisaniye Djungarii i Vostochnogo Türkistan'a* adlı eseridir. Bu esere bakıldığında Fergana vadisinde günümüzde yar alan Antsziçjan (Andican, Kokan (Hokand, Mergolan (Margilan ve Nayman (Namangan) (Biçurin, 1829, 149) gibi şehirler hakkında bilgi verilirken Pişpek şehrinin geçmişi hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir. Bunun yanında Çince kaynaklardan faydalanılarak Türkistan bölgesi hakkında bilgi veren Türkçe yazılan *Çin Kaynaklarında Türkistan Şehirleri* adlı esere bakıldığında, Pişpek şehrinin günümüzde yer aldığı Çüy vadisinde Sui-Şe (Suy)= Tokmak (Yıldırım, 2013, 167-168) şehri hakkında bilgi verilirken Pişpek şehrinin geçmişi hakkında herhangi bir bilgi bulunmadığı görülmektedir. Çokan Valihanov tarafından kaleme alınan ve 19. yüzyılın ikinci yarımının başlarında Rusça olarak yazılan *Soçineniya Çokana Çingisoviça Valihanova* adlı esere bakıldığında yazarın eserinde günümüzde Bişkek olarak adlandırılan şehrin Pişpek olarak zikredildiği ve Kırgız kabilelerinden Solto kabilesinin Çuy nehri kenarında ve Hokand istihkamı (kalesi) olan Pişpek kalesinin yakınında yaşadığı belirtilmektedir. Yine Valihanov'un verdiği bilgilere göre bu kalede bulunan Hokand Hanlığı askerlerinden bir yüzbaşının zekat toplamak maksadıyla Kırgızlara bağlı diğer bir kabile olan Bugu kabilesine gönderildiği ifade edilmektedir (Valihanov, 1904, 74-76).

Bu kaynakların dışında Pişpek şehrinin geçmişiyle alakalı incelediğimiz, *Dvnetyurskiy Slovar, Stranstvoovaniye Flippa Efremova* gibi Rusça eserler yanında *Eski Türklerde Şehircilik* gibi Türk

tarihinin en eski şehirleri hakkında bilgi veren kaynaklarda Bişkek ve bu adın eski kullanım şekli olan Pişpek adına rastlanmamıştır. Dolayısıyla bu durum Pişpek adının 19. yüzyılın ilk yarısında Hokand Hanlığı zamanında Çüy vadisinde inşa edilen kaleye ad vermek maksadıyla ilk defa kullanıldığını ve bu zamandan önce kullanılmadığının açık göstergesidir.

Pişpek toponimi ve Tarihi

Yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bilgilere göre Bişkek adının en eski hali olan Pişpek sözü ya yer adı ya da insan adı olarak gösterilmiştir. Bu bağlamda Eduard Mirzayev'in verdiği bilgilere göre Kazak bilim adamı E. Koyçubayev Pişpek denen toponimi adını beş ve beek olarak adlandırmış ve bu iki kelimenin birleşimi olan beşbeeki beş büyük olarak tanımlamıştır (Saparaliyev, 2007, 21). E. Koyçubayev, bu beş büyüğün kim olduğu, ne zaman yaşadığı ve bu terimi nereden bulduğu hakkında her hangi bilgi vermemektedir.

S. Attokurov'a göre Pişpek sözü beş ve bek sözlerinin birleşmesinden oluşan beşbek manasındadır ki bu da beşbey manasına gelmektedir (Saparaliyev, 2007, 21). S. Attakurova da beşbek yani beş bey terimini hangi kaynağa dayanarak bulunduğunu izah etmemektedir.

Diğer bir tarihçi Döölötbek Saparaliyev'e göre Pişpek sözü eski Kırgız ve Fars dillerindeki pişkuh adlı sözden gelmektedir. Ona göre eski Türk ve Fars dillerindeki kelimelerin birleşiminden oluşan pişkuh Kırgız diline Pişpek ve Bişkek¹ olarak girmiş ve bu sözün manası öndeki, yakın dağ ve dağın başlangıcı, karşı karşıya olmayı ifade eder. İkinci olarak mutlu, acayip, hoş dağ ve çoğunlukla dinî inanç, mistik sembolik karakterdeki mutluluk getirici ilahî dağ manalarına gelir (Saparaliyev, 2007, 22).

Bunların yanında Kırgız tarihçi Saparaliyev tarafından XX. yüzyılın başlarına kadarki Kırgızlara ait belgeler ve 1916 yılında S. Petersburg'da çıkan *Materialı Po Obsledovaniyu Tüzemnego i Starojilçeskogo Hazyeystva vı Semireçenskoy Oblasti (Yedisu bölgesinin yerli ve eski ekonomi bilgilerinin incelenmesi)* adlı kitapta bulunan on binden fazla Kırgız isimleri incelenmiş, burada Bişkek adında bir Kırgız ismine rastlanmamıştır. Saparaliyev bu incelemeleri sonucunda Mambet Bişkek ve Amanbek Bişkek adlı iki ada rastlamıştır. Ona göre bu iki şahsın ataları kaynaklarda ifade edildiği gibi 1776 yılında ölen bir kahraman değildir (Saparaliyev, 2007, 23). Ayrıca Kırgızlarda Talas'taki Saruu boyunda Ömür'ün oğlu Pişpek'e ve Kırgız tarihçisi Belek Soltonoyev'in kitabında da Solto boyunun ünlü kahramanı Pişpek'e rastlanmaktadır (Saparaliyev, 2007, 23).

Toponimi üzerinde durduğumuz Pişpek şehrinde yaşamın ne zamanlardan beri devam ettiğine dair tarihi kaynaklarda çok az bilgi bulunmaktadır. Kırgızistan'ın başkenti Bişkek adlı eserin yazarı Malabayev'e göre orta çağda günümüzde Bişkek şehri sınırları içinde bulunan Alamidin ve Ala-Arça havzalarında tarımla uğraşan yerleşik insanlar ve göçmen halk yaşamaktaydı. Arkeolojik kazılar sonucunda orta çağda bu bölgede yer alan büyük şehirlerden bir tanesinin Bişkek² şehri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Bişkek şehrinin çevresinde Karacıgaç, Çumuş ve Sokuluk³ şehirleri bulunmaktadır. Tüm bu sayılan şehirler ipek yolu üzerinde yer almışlardır. Ayrıca Bişkek şehri 13. yüzyıldaki Tatar-Moğol saldırıları sonucunda yıkılmıştır. Bu tarihten 15. yüzyıla kadar geçen zaman sürecinde insanlar yeniden bu şehre göç ederek bu şehirde yaşamaya başlar. 15. yüzyıldan sonra ise Bişkek şehrine ve çevresindeki bölgelere göçmen Kırgızlar gelmeye başlamışlardır (Malabayev, 2001, 7). Sonraki yüzyıllarda bu şehirde Kırgızların Solto kabilesinin reislerinden olan Bişkek Bahadır önderliğinde yerleşik hayat düzeni

¹ Yapı olarak Pişkuh kelimesinin Pişpek ve Bişkek kelimelerine dönüşmesi her ne kadar kelime başlarındaki piş kelimeleri birbirine uyuyorsa da ikinci hecedeki kuh kelimesi pek ve kek kelimelerinden tamamen farklı olduğu için köken olarak pek mümkün gözükmemektedir.

² Bu makalede bazı yazarların 19. yüzyılda Hokand Hanlığı tarafından Çüy vadisinde inşa edilen Pişpek kalesinin geçmişini Bişkek olarak adlandırdıkları görüşüne yer verilmiş se de bizim tarafımızdan yapılan araştırmada bu kalenin adının Bişkek olduğuna dair hiçbir bilgiye rastlanmamıştır. Biz, bu şehrin en eski adının Pişpek olduğu görüşündeyiz.

³ Günümüzde Karacıgaç, Çumuş ve Sokuluk adlı yerleşim yerleri Bişkek şehrinin etrafında yer almaktadır.

kurulmuştur ki bu bilgileri Târîh-i Şahrühî⁴ adlı eser de doğrulamaktadır. Bu eser yerli Kırgız halkı arasında Bişkek'ten söz eden ilk eserdir. Buna göre bu şehrin toponimi Pişpek, Pesek ve Pişkek'ten ortaya çıkmıştır. Yazarın buraya kadar vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda incelediğimiz bu eserde, Bişkek'te Kırgızların Solto kabilesinin reislerinden olan Bişkek bahadır önderliğinde yerleşik hayat düzeni kurduklarına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. *Tarih-i Şahrühî* adlı yazma eserde yazar Molla Niyaz b. Molla Aşur Muhammed Hokandî günümüzdeki Bişkek şehrinin o zamanki kalesini Pişkek olarak adlandırmıştır. Eserde Pişkek, ve kala-i Pişkek olarak geçmektedir (Hokandi, 1885, 216-219). Hokand Hanlığıyla alakalı diğer bir kaynak olan Hekim Han Törenin *Müntehabu't-tevarih* adlı Farsça yazmış olduğu Hokand Hanlığı, Buhara Emirliği, Hive Hanlığı ve Afganistanla alakalı 19. yüzyılın ilk yarısına ait bilgiler içeren ve 1844 yılında tamamladığı eserinde Bişkek şehrinin eski adı olan Pişpek hakkında hiçbir bilgi bulunmaması ve bu adın hiç geçmemesi, Pişpek şehrinin daha sonraki yıllarda Hokand Hanlığı tarafından kurulduğunu doğrular niteliktedir. Bunların yanında yerli efsanelere göre Bişkek adı 18. yüzyılın sonlarında meydana çıkmıştır (Malabayev, 2001, 9).

Ünlü Kırgız tarihçisi Ploskih'in Çin kaynaklarından bize aktardığı bilgilere göre, Hokandlıların bu şehri işgal etmelerinden evvel Bişkek'te bakımsız bir kale bulunmaktaydı. Bu kaleyi Hokandlılar Çüy vadisini ele geçirdikten sonra sağlamlaştırmışlardır. Ayrıca Malabayev'in bize verdiği diğer bilgilere göre Çar yönetimi zamanında Bişkek bahadırın çocukları XX. yüzyılın başında Ala-Arça'da yaşamışlar, burada tarım ve hayvancılıkla uğraşmışlardır. Ayrıca bunlar çadırlarda ve yer evlerinde yaşıyorlardı (Malabayev, 2001, 9).

Tüm buraya kadar aktardığımız Pişpek (Bişkek) adının nereden geldiğine dair görüşler yanında yaptığımız tespite göre Hokand hanlığı zamanında Pişpek, günümüzde ise Bişkek olarak bilinen kelimenin aslı Pişbehtir. Piş kelimesinin aslı Fars dilinde “ön, ileri, karşı, yakın yüz” manalarına gelir. Bize göre Pişbek'teki piş ön, ileri manasındadır. Buna örnek olarak piş-amed öne çıkan, ileri çıkan, piş-agehi ön bildiri gibi Farsça kelimeleri verebiliriz (Salehpur, 1385, 276). Bunun yanında Pişbek'teki bek manası eski Türkçe'de bey manasındadır. Dolayısıyla Pişbek ön, ileri bey ve beylik manasındadır. Nihayetinde Hokandlılar Pişbek kalesini tarihi kaynaklardaki bilgilere göre 1825 yılında ele geçirdiler ve burada Pişpek kalesini kurmuşlardır ki bu da bizim görüşümüzü doğrulamaktadır. Bu kale onların kuzey sınırında bir ön, ileri karakolu durumundaydı. Dolayısıyla kuzeyde tam sınırda kurmuş oldukları kaleye atfen bu kaleyi Pişbek olarak isimlendirmiş olmaları da mümkündür. Bunun yanında Hokand hanlığında hakim dil Fars dili idi. Ve bu alanla yani hanlık hakkında yazılmış olan eserlerde ve belgelerde genelde Fars dilinin kullanıldığı göze çarpmaktadır. Ayrıca şunu da belirtmekte fayda vardır ki Orta Asya tarihinin en eski kaynaklarından biri olan Mirza Haydar Duğlat'ın Farsça olarak kaleme almış olduğu Târîh-i Reşîdî⁵ adlı eserde günümüz Kırgızistan'ında halen yer alan Issık köl, Cumgal, Ahsı ve Narın⁶ gibi yer isimlerine rastlanırken Pişkek, Bişkek, ve Pişpek gibi bir isme rastlanmaması bu ismin daha sonraları bu şehre verilmiş olduğunu göstermektedir.

Tüm bunların yanında, bu şehrin tarihinin 18. asrın sonlarına kadar olan kısmı hakkında tarihi kaynaklarda pek fazla bilgi bulunmamasına rağmen, daha sonra bölgeye göçebe Kırgız boylarının yavaş yavaş gelmeye başlamasıyla birlikte burada 18. asrın sonlarına doğru hayat yeniden canlanmaya başlamıştır. Bu esnada Kırgız feodallerinin kendi aralarındaki siyasi ve

⁴ Bu eser Molla Niyaz Muhammed Hokandî tarafından yazılmış olup 1886 yılında N. N. Pontusov tarafından Kazan'da tıpkı basımı yapılmıştır. Genel itibarıyla eserde son Hokand Hanı Hudayar Hanın Hokand'daki Kıpçaklar ve Kırgızlarla mücadeleleri yanında Hokand'ın Buhara Emirliğiyle ve nisbeten henüz bölgeyi işgal aşamasında olan Çarlık Rusyasıyla ilişkilerinden ve Hokand'daki siyasi durumdan bahsedilmektedir. Eserin dili Farsçadır.

⁵ Bu eser Moğol hanlarının kurmuş oldukları Moğulistan devleti hakkında yazılmış olan yegâne kaynaklardan biridir. Eser Moğol hanlarından Abdürreşid Han adına yazıldığı için bu esere tarih-i reşidi adı verilmiştir. Eser 1540 yıllarında yazılmıştır. Eserin dili Farsça olup daha sonra bu eser Çağatayca'ya çevrilmiştir.

⁶ Bu konuyla alakalı bkz. *Târîh-i Reşîdî*, Narın 107b ve Narın suyu 237a da yer almaktadır. Issık göl ise 42a, 43b, 45a, 48a, 186a, 202b, 229a, 237a, 244a ve 244b bölümlerinde bulunmaktadır. Dulati, Mirza Haydar (2003). *Tarih-i Reşidi*. Ç. İslam Cemoney, Almatı. s. 587-589.

askeri mücadelelerinden faydalanan Hokand Hanlığı, hanlığın askeri kumandanlarından Leşker Kuş beyini hanlığın kuzeyinde bulunan Çüy⁷ bölgesini ele geçirmek için bu bölgeye yollamıştır.

Sonuçta leşker kuş beyi bu bölgeyi ele geçirmiş, bölgede Taşkente giden kervan yolu üzerinde 1825 yılında Pişpek kalesini kurmuştur. Bu kalede genelde Hokand hanlığının askerleri ve onun bölgeden vergi toplayıcıları bulunmaktaydı. Ayrıca bu kalenin çevresinde tüccarlar, esnaflar ve çiftçilerin yaşadığı bir köy de yer alıyordu.

19. yüzyılın ortalarında Rusça yazılmış olan Pişpek hakkında bilgi veren eski bir kaynağa göre Çüy nehrinin kenarında iki Hokand köyü bulunmaktaydı. Bunlardan biri Çüy nehrine yakın olan Tokmak Kurgan, diğeri ise daha uzakta olan Pişpek idi.⁸ Bu zamanda Pişpek'e her yıl sonbahar ve ilkbaharda Kıpçakların askerî müfrezesi geliyordu (Retkina, 1851, 144). Bunların maksadı yakınlarda göçebe yaşayan Kara Kırgız ve Kazakların Büyük Ordasından vergi toplamaktı. Hokandlılar ilk zamanlarda bu bölgede devamlı garnizon kurmak yerine az sayıda askerden oluşan güçlü bir bölük bırakmayı tercih etmişlerdi (Retkina, 1851, 145). Daha sonra bölgenin Çarlık Rusyası'nın işgal planında olduğu anlaşılınca, Hokand Hanlığı tarafından kaleye daha fazla asker sevk edilerek kale sağlanmıştır.

1860 yılının eylül ayında Pişpek kalesini Verny⁹ şehrinden gelen Rus askerleri bir süreliğine ele geçirdiler, fakat şehir tekrar Hokand Hanlığı askerlerinin eline geçti. 1862 yılında Çüylü Kırgızlar liderleri Baytik yönetiminde Rus askerlerinin yardımıyla tekrar şehri ele geçirdiler. Bunun akabinde 1864 yılında Tokmok'ta yer alan Rus Kazaklarının yönetim organları bu kaleye taşınmışlar ve bu şehir Semireçye yani Yedisu bölgesinin kazası olmuştur.

Ruslar bu bölgeyi ele geçince, burayı Türkistan'ın işgal edilmemiş olan diğer yerlerini ele geçirmek ve gelecekteki savaş ve işgal planlarını gerçekleştirebilmek için ana askerî üs olarak kullanmışlardır. Sonuçta buradan ordularını harekete geçiren Ruslar, Evliya Ata, Akmescid, Taşkent şehirlerini ele geçirip 1876 yılında ise Hokand Hanlığını ortadan kaldırmışlardır. Bunun akabinde uzun mücadelelerden sonra Ruslar Buhara Emirliği ve Hive Hanlığını da ele geçirerek Orta Asya'yı işgali tamamlamışlardır. 19. asrın ikinci yarısında Pişpek¹⁰ bölgesinin yerli halkı ticaret ve ziraatle uğraşmaktaydı. Ayrıca bu şehrin en önemli özelliği ipek yolu üzerinde bulunmasıydı. 20. asırda ise 1905-1907 yılları arasında gerçekleşen devrimde bu şehirde işçi hareketi oluşturuldu.

1917 yılında ise bu şehirde A. İ. İvanitsin önderliğinde evvelce Rusya'da başlayıp daha sonra hızlı bir şekilde Türkistan'da yayılan Bolşevik hareketinin bir şubesi kuruldu (*Başlaya Sovetskaya Entsiklopediya*, 1978, 318). 1918 yılından itibaren Pişpek şehri Kırgızistan'da işgal edilmiş olan diğer bölgeler gibi Türkistan ASSR (*Avtonomnaya Sovetskaya Sotsialistiçeskaya Respublika: Otonom Türkistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti*)'nin içine girdi. 1924 yılından itibaren ise Kara Kırgızların merkezi oldu. 1926 yılının 12 mayısından sonra bu şehre ünlü Rus kumandanı Mihail Vasileviç Frunzeye atfen Frunze (*Kırgız Tarihi Entsiklopediyası*, 2003, 405) adı verilmiştir. 1991 yılının 5 şubatında Frunze şehrinin adı yeniden Bişkek (*Abduvaliyev ve A. Akmataliyev*, 2010, 236) olarak değiştirilmiş ve günümüzde hâlâ Bişkek olarak kullanılmaktadır.

Sonuç:

⁷ Kırgızistan'ın kuzeyinde Çüy nehrinin kenarında yer alan bölge. Nehre atıfen bölgeye Çüy adı verilmiştir.

⁸ Çar ordusu bu zamanda henüz Kazakistan'ın işgalini tamamlamamıştı. Bu esnada Çarın adamları işgal edilecek yerler için bilgi toplama aşamasındaydılar. İşte bu bilgi toplamalardan biride Batı Sibir valiliği tarafından *Svedeniya o Dikokamennih Kirgizah (Dağlı bölgelerde yaşayan Kırgızlar) hakkında bilgiler* adlı makaledir. Bu makale 1851 yılında yazılmıştır. Bu makalede hem Tokmak-Kurgan'ın hem de Pişpek'in Hokand Hanlığına bağlı olduğunu makale sahibi açıkça ifade etmektedir.

⁹ Günümüzdeki Almatı (Alma-ata) şehri.

¹⁰ Bu şehir Coğrafi olarak Çüy vadisinde yer almakta olup güney tarafından Tian Şan (Tanrı dağları) dağlarıyla çevrilmiştir. Ayrıca bu şehrin yer aldığı Çüy vadisi Doğu sınırında Tokmok şehrinden başlayarak büyük bir alana yayılmış olup batı istikametinde günümüzdeki Karabalta şehrine kadar devam eder.

XIX. yüzyılda Hokand Hanlığı tarafından 1825 yılında Çüy vadisinde inşa edilen Pişpek kalesi, günümüze kadar gelen süreçte büyük bir yerleşim merkezi haline gelmiştir. Günümüzde Kırgızistan Cumhuriyetinin Başkenti olan ve ilk kurulduğu zamanlardaki Pişkek adının biraz daha değişmiş hali olan Bişkek adıyla anılan bu şehir, özellikle Sovyetler Birliği'nin kuruluşun olan 1917 yılından günümüze kadar geçen süreçte coğrafi konumu itibariyle önemli yerleşim merkezlerinden biri olarak Orta Asya'nın en önemli ilim, kültür, ticaret ve sanayi merkezlerinden biri olmuştur. Biz bu makalede Pişkek şehrinin neden bu adı aldığına görüşleri, 19. yüzyılda yazılmış olan Rus tarihi kaynakları, Hokand Hanlığı zamanında yazılmış olan bazı Farsça tarihi kaynak eserler ve Kırgızca yazılmış olan bazı eserler yanında Tarih-i Reşidi gibi Türkistan bölgesine dair bilgi veren en önemli kaynak eserlerden faydalanarak değerlendirip şehrin 1917 yılına kadar ki tarihi hakkında genel anlamda bilgi vermeye çalıştık.

Bu bağlamda yaptığımız tespite göre Hokand hanlığı zamanında Pişpek, günümüzde ise Bişkek olarak bilinen kelimenin aslı Pişbehtir. Piş kelimesinin aslı Fars dilinde "ön, ileri, karşı, yakın yüz" manalarına gelir. Bize göre Pişbek'teki piş ön, ileri manasındadır. Buna örnek olarak piş-amed öne çıkan, ileri çıkan, piş-agehi ön bildiri gibi Farsça kelimeleri verebiliriz. Bunun yanında Pişbek'teki bek manası eski Türkçe'de bey manasındadır. Dolayısıyla Pişbek ön, ileri bey ve beylik manasındadır. Nihayetinde Hokandlılar Pişbek kalesini tarihi kaynaklardaki bilgilere göre 1825 yılında ele geçirdiler ve burada Pişpek kalesini kurmuşlardır ki bu da bizim görüşümüzü doğrulamaktadır. Bu kale onların kuzey sınırında bir ön, ileri karakolu durumundaydı. Dolayısıyla Hokandlıların kuzeyde tam sınırda kurmuş oldukları bu kaleyi, ön, ileri bey ve beylik manasına gelen Pişbek adıyla isimlendirmiş olmaları kanaatimizce mümkündür.

KAYNAKÇA

- Abduvaliyev, İ. Akmataliyev A (2010). *Kırgız Tilinin Sözdüğü*. Bişkek.
Balşaya Sovetskaya Entsiklopediya, (1978) *Frunze Maddesi*. Moskva.
Biçurin, N. Y. (1829) *Opisaniye Dzungarii i Vostočnogo Türkistana*. Sank-Peterburg.
Dulati, Muhammed Haydar (2003). *Târîh-i Reşîdî*. Ç. İslam Cemeney, Almatı.
Dvnyurskiy Slovar (1969). Red. V. M. Nadelyayev vd, Leningrad.
Efremov, Filipp (1811). *Stranstvoovaniye Flippa Efremova vı Kirgizskoy Stepı, Buharii, Hive, Persii, Tibete i İndii i Vozvraşeniye Ego Ottuda Çrez Angliyu vı Rossiyu*. Kazan.
Hekim Han Töre (1983). *Müntehab-ut-Tevarih*. Tıpkı basım. Red: M. S. Asimov. Duşanbe.
Karatajev, Olcabay (2003). *Kırgız Etnonimder Sözdüğü*. Bişkek.
Kaşgarlı Mahmud (1999). *Divanü Lugat-it-Türk*. c. IV. Ankara.
Kırgız Tarihi Entsiklopediyası (2003). *Pişpek Maddesi*. Bişkek.
Malabayev, J. M (2001). *Bişkek Stalitsa Kırgızstana*. Bişkek.
Molla Niyaz b. Molla Aşur Muhammed Hokandi (1885). *Tarih-i Şahruihi*. Tıpkı basım: N. N. Pantusov, Kazan.
Salehpur, Cemşid (1385). *Farsça Türkçe Genel Sözlük*. İran.
Saparaliyev, Döölötbek (2007). *Bişkek Bakıt, Iyık Too. Da Jurnalı*, Kırgızistan Sayısı.
Sümer, Faruk (2014). *Eski Türklerde Şehircilik*. Ankara.
Svedeniya o Dikokamennih Kirgizah (1851). General Gubernator Zapadnoy Sibiri, Red. N. G. Retkina, Saint-Peterburg.
Valihanov, Çokan (1904). *Soçineniya Çokana Çingisoviça Valihanova*. Red. N. İ. Veselovskiy, Sankt-Peterburg.
Yıldırım, Kürşat (2013). *Çin Kaynaklarında Türkistan Şehirleri*. İstanbul.

Elektronik Kaynaklar

<http://bektour.com>

EK

Pişbek Kalesinin 1866 Yılındaki Görünümü

(Kaynak: <http://bektour.com/> . Eriřim Tarihi: 13.01.2010)